

DÖVLƏT İDARƏÇİLİYİ PUBLIC ADMINISTRATION

UOT 328;342,5;352/354
UOT 338.24

RƏCƏB RƏHİMLİ

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında

Dövlət İdarəçilik Akademiyasının

Elmi təşkilat və beynəlxalq əlaqələr şöbəsinin müdiri,
siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

e-mail: rehimli@yahoo.com

DÖVLƏT İDARƏÇİLİYİNİN RƏQƏMSAL GƏLƏCƏYİ: DÜNYA TRENDLƏRİ VƏ MÜASİR DÖVLƏT QULLUĞU

Bu gün dünya ölkələrində dövlət idarəçiliyi yeni fazaya qədəm qoyur. Həyatımızın bütün sahələrində olduğu kimi idarəetmədə də elektronlaşma və rəqəmsallaşma prosesi baş verir. Məhz ona görədir ki, bu gün dövlət idarəçiliyinin aktual problemlərindən biri dövlət idarəçilik sisteminin yeni dövrün çağırışlarına uyğun formalaşdırılmasıdır. Bu həm dövlət idarəçiliyinin milli, regional və yerli özünüidarəetmə səviyyələrində təşkili problemini, həmçinin idarəçi kadrların hazırlığını, dövlət aparatının optimal strukturlaşdırılmasını, dövlət qurumlarında personalın idarəedilməsini, dövlət qulluqçularının iş şəraitinin yaxşılaşdırılmasını və peşəkar hazırlığını nəzərdə tutur. Ümumiyyətlə dövlət idarəçilik sistemində aparılan islahatlar innovasiyaların tətbiqi ehtiyacı ilə xarakterizə olunur. Bu isə hər bir dövlətin milli xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq yeni idarəçilik ideologiyasının formalaşması, dövlət idarəçilik aparatının kompleks şəkildə yenidən qurulmasına sistemli yanaşmanı tələb edir. Başqa sözlə, qeyd olunanların hamısı qabaqcıl idarəetmə yanaşmalarına əsaslanan yeni dövlət idarəetmə paradigmasının təbii mənbələri kimi görünür ki, bu da ilk növbədə vətəndaşa yönəlik dövlət xidmətlərinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, rəqabət mühitində işləmək, korporativ ideologiyanın tətbiq edilməsinə əsaslanır.

Dövlət idarəçiliyində innovasiyaların tətbiqi

Bildiyimiz kimi innovativ fəaliyyət qarşıya qoyulmuş vəzifələrin səmərəli və alternativ üsullarla həlli kimi başa düşülür. Onun məqsədi cəmiyyətin sosial-iqtisadi inkişaf səviyyəsinin yeni texnoloji proseslərin tətbiq edilməsi vasitəsilə yüksəldilməsindən ibarətdir. Innovasiyalar mahiyyətinə görə texnoloji və qeyri-texnoloji innovasiyalara bölünür. Texnoloji innovasiyalarda problemin həllində vahid sistem kimi yeni biliklərin tətbiqi və istifadəsi əsas götürülür, qeyri-texnoloji innovasiyalar isə təşkilati-idarəçilik innovasiyalarından ibarətdir [25, s.37-42]. Qeyri-texnoloji innovasiyalara həmçinin təşkilati-idarəçi, hüquqi, sosial və ekoloji xarakterli innovasiyalar da aid edilir. Təşkilati-idarəçi innovasiyalar müəssisənin idarəetmə sistemində və təşkilində səmərəliliyin və rəqabətqabiliyyətliliyin artırılması məqsədi ilə edilən funksional dəyişikliyə deyilir. Üç təşkilati-idarəedici innovasiyanı qeyd edə bilərik.

Ümumiyyətlə innovasiya fəaliyyəti iqtisadi inkişafı və rəqabətliliyi təmin etmək üçün yeni ideyaların, elmi biliklərin, texnologiya və məhsulların müxtəlif istehsal və idarəetmə sahələrinə tətbiq edilməsidir. Innovasiya latın dilində “innovato” sözündən götürülüb və mənası yenilənmə, yaxşılaşma kimi başa düşülür. Inno-

Sxem 1. Təşkilati-idarəedici innovasiyalar.

vasiya terminini avstriya-amerika iqtisadçısı, politoloq, sosioloq və iqtisadi fikir tarixçisi “dağıdıcı yaradıcılıq” və “elitar demokratiya” terminlərinin müəllifi Yozef Şumpeter (Joseph Alois Schumpeter) 1934-cü ildə yazdığı “İqtisadi inkişaf nəzəriyyəsi” (The Theory of Economic Development) əsərində dövriyyəyə buraxdı və bu termin sonrakı illərdə elmi tədqiqatlarda geniş istifadə edilməyə başladı [26].

Azərbaycanda isə texnoloji və qeyri-texnoloji innovasiyaların tətbiqinə müstəqilliyin ilk illərindən (1993-cü ildən) başlanılmışdır. İdarəetmənin bütün sahələrində olduğu kimi dövlət idarəetmə aparatının səmərəli fəaliyyəti üçün texnoloji və qeyri-texnoloji innovasiyaların tətbiqi zərurəti yarandı. Bu proseslərin, o cümlədən Azərbaycan Respublikasında müasir dövlət qulluğu sisteminin formalaşmasının əsası 1995-ci ildə müstəqil

Azərbaycan Respublikasının ilk Konstitusiyasının qəbul edilməsi ilə qoyuldu [1]. Ölkədə müasir dövlət idarəçiliyinin və dövlət qulluğu sisteminin yaradılmasının hüquqi bazası formalaşdırıldı, 1996-cı ildə Hüquqi İslahatlar, 1998-ci ildə isə Dövlət İdarəçiliyi Sistemində İslahatların Aparılması üzrə Dövlət Komissiyası yaradıldı. Respublikada vahid dövlət siyasətinin formalaşması məqsədilə 2000-ci ildə “Dövlət qulluğu haqqında” qanun qəbul olundu və onun həyata keçirilməsini təmin edən hüquqi baza yaradıldı [3]. Dövlət qulluğu haqqında qanunun davamı olaraq dövlət qulluğuna aid 10 qanun qəbul edilmiş, onlardan ikisi qüvvədən düşmüşdür. Ümumilikdə bu qanunlara 83 dəyişiklik edilmişdir. Bunar aşağıdakılardır: “Dövlət qulluğu haqqında” 21 iyul 2000-ci il № 926-IQ (qəbul olunandan 69 dəyişiklik edilib); “Dövlət qulluqçularının ayrı-ayrı kate-

qoriyaları üçün qısaldılmış iş vaxtı haqqında” 22 iyun 2001-ci il № 156-IIQ (2 dəyişiklik edilib); “Dövlət qulluqçularının vəzifə maaşlarına yerli əmsalların müəyyən edilməsi haqqında” 31 may 2002-ci il № 335-IIQ (1 dəyişiklik edilib); “Qulluq şəraiti həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olan, yaxud xüsusilə ağır olan dövlət orqanlarında dövlət qulluqçularının vəzifə maaşları üçün artıq əmsalın müəyyən edilməsi haqqında” 5 dekabr 2003-cü il № 537-IIQ; “Dövlət qulluqçularının etik davranış qaydaları haqqında” 31 may 2007-ci il № 352-IIIQ (2 dəyişiklik edilib)[7]; “Dövlət qulluqçusu üçün hakimiyyət səlahiyyətinin icrasına görə əlavə haqqın təyin edilməsi haqqında” 31 may 2002-ci il № 334-IIQ (2 dəyişiklik edilib); “Azərbaycan Respublikasının “Dövlət qulluğunda fərqlənməyə görə” medalının Əsasnaməsinin və təsvirinin təsdiq edilməsi barədə” 7 noyabr 2003-cü il № 515-IIQ (2 dəyişiklik edilib); “Azərbaycan Respublikasının Dövlət Qulluğunu İdarəetmə Şurası haqqında” Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə” 29 mart 2002-ci il № 283-IIQ (5 dəyişiklik edilib).

Bundan əlavə dövlət qulluğuna və dövlət qulluqçularına aid Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 36 Fərmanı və 2 Sərəncamı olmuşdur ki, bunlar da Dövlət qulluqçularının peşə bayramı gününün təsis edilməsi haqqında № 1476, 2006-cı il və “Azərbaycan Respublikasında dövlət qulluğunun inkişafına dair 2019–2025-ci illər üçün Strategiya”nın təsdiq edilməsi haqqında № 739, 2018-ci il sənədləridir. 2004–2017-ci illərdə Nazirlər Kabinetinin də dövlət qulluğu və dövlət qulluqçularına aid bəzi Qaydaların təsdiq edilməsi barədə 14 Qərarı olmuşdur ki, hal-hazırda onlardan 11-i qüvvədədir.

Rəqəmsal inzibatçılar korpusunun formalaşdırılması

Müasir elmin atası Qaliley deyirdi ki, Tanrı dünyanı riyazi dildə xəlq etmişdi, onu dərk etmək üçün bu dili bilmək lazımdır. Dünyanın inkişaf etmiş ölkələri ənənəvi dövlət idarəçili-

yindən rəqəmsal dövlət idarəçiliyinə keçid dövründə müxtəlif innovativ metodlardan istifadə edərək müasir dövlət idarəçiliyi sistemi formalaşdırır və bu sistemi idarə edə biləcək kadr hazırlığı ilə məşğuldurlar. Çox güman ki, ikinci dünya ölkələri bir müddət sonra bu tendensiyalarla ayaqlaşmaq üçün artıq formalaşmış və təcrübədən keçmiş rəqəmsal idarəçilik sistemlərini öz ölkələrində tətbiq edəcəklər. Bu gün artıq dünyada yaxşı idarəçilik, dövlətlərin korrupsiyaya qarşı mübarizə səviyyəsi, dövlət xidmətlərinin keyfiyyəti və əlçatanlığı, dövlət idarəçiliyində məmur və vətəndaş ünsiyyətini minimuma endirmək, dövlət idarəçiliyində elektron xidmətlərin tətbiq edilməsi səviyyəsi və dövlət qulluğunun təkmilləşdirilməsinə yönəlik digər təşəbbüslərin inkişaf etdirilməsi xüsusi indikatorlarla qiymətləndirilir və reyting cədvəlləri tərtib olunur. Məsələn üçün BMT-nin İqtisadi və Sosial Məsələlər Departamenti (BMT DESA) tərəfindən 193 üzv dövlətin rəqəmsal hökumət baxımından – onlayn xidmətlərin həcmi və keyfiyyəti, telekommunikasiya infrastrukturunun vəziyyəti və mövcud insan potensialı səviyyəsinə görə 2020-ci il üzrə reyting cədvəlləri tərtib edilmiş və BMT Elektron Hökumət Sorğusunun 11-ci nəşri hazırlanaraq 10 iyul 2020-ci ildə çap edilmişdir. Hesabatın ön sözündə BMT-nin İqtisadi və Sosial məsələlər üzrə baş katibinin müavini cənab Liu Zhenmin (LIU Zhenmin) üzv ölkələrə çağırış edərək qeyd edir ki, “Davamlı İnkişaf Məqsədlərinə (SDGs) çatmaq üçün cəmi 10 il qalıb – bütün ölkələrin yoxsulluğa son qoyması və bütün insanlar üçün dinc, davamlı inkişafa əsaslanan bir dünya qurmaq naminə ortaq görüş – “SDG”-lərə çatmaq üçün iddialı bir fəaliyyət ongunlüyü başlanıb. Bu, hökumətləri, vətəndaş cəmiyyətini və müəssisələri səfərbər olmağa və bütün insanları tədbir görməyə çağırır. Rəqəmsal hökumət hər yerdə hər kəsə davamlı, bərabər xidmətlərin göstərilməsindəki artan rolu ilə heç kimdən geri qalmamaq üçün Fəaliyyət Dekadasını (ongünlüyünü) dəstəkləyir”. Nəşr olunan hesabatda həmçinin ölkələr elektron hökumətin inkişafı

indeksinə görə ən yüksək, yüksək, orta və aşağı qruplarda təsnifləşdirilmişdir.

Azərbaycan elektron hökumətin inkişafı indeksinə görə yüksək qrupa aid edilib. Hesabatda xüsusi olaraq vurğulanıb ki, Azərbaycan ən yüksək qrupa keçməyə real namizəddir. Ölkəmiz bu reytingdə 2018-ci ilə nisbətən öz indeksini 0,66-dən 0,71-ə qədər yüksəltmişdir. Hansı ki, indeks 0,75 olanda ölkə elektron hökumətin ən yüksək inkişaf səviyyəsinə çatmış sayılır. Müqayisə üçün deyək ki, Azərbaycanda elektron hökumətin inkişafı indeksi 0,71 olmaqla, orta dünya göstəricisi – 0,6-dan 11 bənd yüksəkdir. Elektron hökumətin inkişaf indeksinə görə Azərbaycan yerləşdiyi Asiya bölgəsinin malik olduğu 0,64 həddində olan orta göstəricini də 7 bənd qabaqlayır [28].

BMT-nin elektron hökumətin inkişafı səviyyəsinə görə reytingində birinci onluğa daxil olan ölkələr sırasında Danimarka, Koreya Respublikası, Finlandiya, Avstraliya, İsveç, İngiltərə, Yeni Zelandiya, Sinqapur və digər ölkələr yer almışdır ki, bu ölkələrin əksəriyyəti cəmiyyətin rəqəmsallaşması strategiyasını qəbul etmiş və aktiv şəkildə yeni müasir texnoloji yenilikləri, blokçeyn, süni intellekt və böyük məlumatlar bazası sistemlərini tətbiq etməyə başlamışlar. Məsələn, Danimarka rəqəmsal dövlət idarəçiliyinə keçid üçün dövlət xidmətləri portalı “border.dk” yaratdı ki, bu portala fiziki və hüquqi şəxslər haqqında fərdi məlumatlar daxil edildi, hətta “sundhed.dk” portalında vətəndaşların sağlamlığı haqqında da məlumatlar yer aldı. Danimarkada biznes

	Country	Rating class	Region	OSI value	HCI value	TII value	EGDI value (2020)	EGDI value (2018)
1	Denmark	VH	Europe	0.9706	0.9588	0.9979	0.9758	0.9150
2	Republic of Korea	VH	Asia	1.0000	0.8997	0.9684	0.9560	0.9010
3	Estonia	VH	Europe	0.9941	0.9266	0.9212	0.9473	0.8486
4	Finland	VH	Europe	0.9706	0.9549	0.9101	0.9452	0.8815
5	Australia	VH	Oceania	0.9471	1.0000	0.8825	0.9432	0.9053
6	Sweden	VH	Europe	0.9000	0.9471	0.9625	0.9365	0.8882
7	United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland	VH	Europe	0.9588	0.9292	0.9195	0.9358	0.8999
8	New Zealand	VH	Oceania	0.9294	0.9516	0.9207	0.9339	0.8806
9	United States of America	VH	Americas	0.9471	0.9239	0.9182	0.9297	0.8769
10	Netherlands	VH	Europe	0.9059	0.9349	0.9276	0.9228	0.8757
11	Singapore	VH	Asia	0.9647	0.8904	0.8899	0.9150	0.8812
12	Iceland	VH	Europe	0.7941	0.9525	0.9838	0.9101	0.8316
13	Norway	VH	Europe	0.8765	0.9392	0.9034	0.9064	0.8557
14	Japan	VH	Asia	0.9059	0.8684	0.9223	0.8989	0.8783
-	-	-	-	-	-	-	-	-
70	Azerbaijan	HV	Western Asia	0.7059	0.7713	0.6528	0.7100	0.6574

Sxem 2. BMT-nin Elektron Hökumət Sorğusunun elektron hökumətin inkişafı indeksinə görə tərtib etdiyi reyting cədvəli. (11-ci nəşr). Mənbə: 2020 United Nations E-Government Survey. p.58

qurumlarının təhlükəsiz hesab-faktura sənədlərini göndərmək üçün “VirK.dk” və “NemHandel” resursları yaradıldı [19]. Danimarka 2016–2020-ci illər üçün dövlət sektorunun rəqəmsallaşdırılması strategiyasının tətbiq edilməsi nəticəsində dövlət idarəçiliyinə nəzərdə tutulmuş xərclərin 3 milyard kronuna qənaət etmiş oldu. Dövlət idarəçiliyinin elektronlaşması və rəqəmsallaşdırılması sahəsində dünyada ikinci yerdə qərarlaşan Koreya Respublikasında isə 2011-ci ildə ağıllı elektron hökumət və dövlət xidmətlərinin mobil platforması planı işlənib hazırlandı və uğurla tətbiq edilməyə başlandı. Ölkə vətəndaşları üçün gömrük, vergi, patent xidməti həmçinin vətəndaşların dövlət orqanlarına onlayn-müraciət platforması “e-People”, o cümlədən hökumətin onlayn rejimdə biznes prosedurlarının açıq idarədilməsi sistemi “Onnara” işə salındı [21]. Koreya Respublikası 2020-ci ilədək ölkədə dövlət idarəçiliyinin intellektual informasiya texnologiyaları bazasında yaradılan yeni ekosistemə transformasiyasını nəzərdə tutan planın həyata keçirilməsi, davamlı inkişaf və innovativ hökumət platformasının yaradılması məqsədlərini prioritet elan edib. Əsas məqsədlər sırasında dövlət sektoru tərəfindən idarə edilən yeni rəqəmsal sahələrin və yeni nəsil inzibati informasiya strukturunun formalaşdırılması yer alıb. E-Hökumətin e-xidmətləri vasitəsilə Koreya vətəndaşları istənilən xidməti olduqları yerdə onlayn şəkildə əldə edirlər. Bu zaman dövlət qurumlarına olunan müraciətlərin sayının azalması ilə müvafiq məntəqəyə getmək üçün sərf olunan xərclər azalır, əksinə itirilməmiş vaxta istinadən qazınan gəlir artır. Həmçinin, sosial informasiyanın dövlət qurumları arasında paylaşımı sayəsində vətəndaşların təqdim etməli olduqları sənədlərin sayı da sürətlə azalmaqdadır. Bu səmərəli proseslər sayəsində əlaqədar işlə məşğul olan məmurların iş yükü azalır, tədricən bir çox sahələrdə qazanılan işçi qüvvəsi digər daha innovativ sahələrə yönəldilir və nəticədə Koreyada ildə 1.8 trilyon əlavə vəsait əldə edilir.

Bir sözlə müasir dünyada dövlət idarəetmə sistemlərində tətbiq edilən rəqəmsal həllər və

elektron idarəetmə formaları vətəndaşın dövlət xidmətlərindən az məsrəflə maksimum dərəcədə yararlanmaq imkanı əldə etməsinə xidmət edir və bu proseslər ilbəlil informasiya texnologiyalarının inkişafı nəticəsində daha da təkmilləşir. Bütün bu prosesləri idarə edə biləcək kadrların hazırlanması məsələsi də aktual olaraq daim diqqət mərkəzində saxlanılır. Azərbaycanda dövlət qulluqçuları rəqəmsal dövlət idarəçiliyi üzrə magistr proqramlarına Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasında yiyələnirlər. Onlar 2 illik proqram çərçivəsində “Dövlət və bələdiyyə idarəçiliyinin müasir problemləri”, “Elektron və rəqəmsal iqtisadiyyat”, “Sosial sferanın elektron idarəetməsi”, “Davamlı inkişaf və yüksək texnologiyalar”, “Elektron idarəetmədə proqramlaşdırma dillərinin əsasları”, “Elektron idarəetmədə web-proqramlaşdırma”, “Dövlət idarəçiliyi və informasiya təhlükəsizliyi nəzəriyyəsi”, “Data Science və tədqiqat metodları”, “Elektron hökumətdə verilənlər bazasının idarəetmə sistemləri”, “Dövlət orqanlarında E-sənəd dövriyyəsi sistemləri”, “Elektron idarəetmədə informasiya təhlükəsizliyinin tətbiqi”, “Dövlət orqanlarında elektron xidmətlərin texniki-proqram təminatı”, “Süni intellekt və neyron şəbəkələr”, “Dövlət idarəçiliyində verilənlərin intellektual analizi (Data Mining)” və s. fənlər üzrə hazırlıq görürlər [11]. Artıq əminliklə qeyd etmək olar ki, Azərbaycanda yeni nəsil dövlət qulluqçuları korpusu formalaşmışdır. Bundan əlavə onu da qeyd etmək yerinə düşərdi ki, Azərbaycanda aparılan uğurlu islahatlar nəticəsində “Elektron hökumət”in formalaşması təmin olunmuş, dövlət qurumları informasiya sistemləri və ehtiyatlarından onlayn rejimdə istifadə etmək imkanı əldə etmiş və elektron xidmətlərin geniş istifadəsinə başlanılmışdır.

Elektron hökumət modelləri

Bu gün dünyada elektron hökumətin qurulmasının 3 inkişaf modeli məlumdur ki, bunlar Kontinental Avropa modeli, İngilis-Amerikan modeli və Asiya modelidir. Bu modellərin fərqli cəhətləri isə bunlardır:

Kontinental Avropa modeli

- Dövlət qulluqçularının öhtəliklərinin səmərəli icrası;
- İKT vasitələri ilə əks-əlaqə mexanizmlərinin inkişafı;
- Müəssisələr barədə informasiya əldə etmə;
- Millətə birliyinə istiqamətlənmək;
- İnsana investisiya qoymaq;
- Dövlət vətəndaşın portiyorudur;
- Elektron tenderlərin axtarış rahatlığı.

İngilis-Amerikan modeli

- İnternetdə ən çox sayda xidmət üçün ödəniş;
- Statistik məlumat vermək xidmətlərinin inkişafı;
- Veb-nümayəndəliklərin inteqrasiyası;
- Dövlətin servis modeli;
- Dövlətin aşırı funksiyalarının xaric edilməsi;
- Vətəndaşların ehtiyaclarını tez təmin etmək;
- Qəbul olunmuş qərarların dərhal açıqlanması.

Asiya modeli

- İnformasiya texnologiyaları sahəsində elmə dəstək;
- Elektron ticarətin inkişafı üçün şərait;
- Dövlət xidmətləri portallarının mobil telefonlara inteqrasiyası.
- Sosial sahənin informasiyalaşmasına diqqət;
- İKT-nin tətbiqi ilə dövlət idarələrinin ixtisarı;
- Tez-tez ziyarət edilən müəssisələrdə elektron xidmətlərin alınması üçün terminal şəbəkəsinin inkişafı.

Elektron Hökumətin Azərbaycan modeli

- Bütün vətəndaşlara informasiya və elektron xidmətlərin göstərilməsinə şərait yaratmaq;
- Dövlət qulluqçuları və vətəndaşlar arasında olan "məsafəni" azaltmaq, münasibətləri sadələşdirmək və şəffaflaşdırmaq;
- Dövlət orqanları tərəfindən e-xidmətlərin geniş tətbiqi, onların sayının və keyfiyyətinin artırılması, vətəndaşların xidmətlərdən məmnunluğunun yüksəldilməsi;
- “Bir pəncərə” prinsipi əsasında təşkil olunan və dövlət orqanlarının göstərdiyi e-xidmətlərin cəmləşdirildiyi “Elektron hökumət” portalının tətbiq edilməsi;
- Elektron imzaların istifadəsi;
- Müasir texnologiyaların geniş tətbiqi ilə dövlət orqanlarının fəaliyyətinin səmərəliliyinin artması;
- Büdcə vəsaitlərinə qənaət edilməsi, dövlət xidmətlərinin göstərilməsi müddəti və xərclərinin azalması;
- Vətəndaşların dövlət idarəçiliyində fəal iştirak etməsi;
- Məhdud imkanlı insanların dövlət xidmətlərinə çıxış imkanı əldə etməsi;
- İqtisadi aktivliyin, rəqabət qabiliyyətinin və xarici bazarlara çıxış imkanlarının artması

Sxem 3. Elektron Hökumətin inkişaf modelləri. Sxem SWOT analizi tətbiq edilməklə (güclü və zəif tərəfləri təhlil edilərək) müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir).

Ölkəmizdə “Elektron Hökumət”in formalaşdırılması beynəlxalq təcrübəyə əsaslanır və fəaliyyəti Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə 2010-2012-ci illər üçün Dövlət Proqramının (Elektron Azərbaycan)” təsdiq edilməsi haqqında Sərəncamı, “Dövlət orqanlarının elektron xidmətlər göstərməsinin təşkili sahəsində bəzi tədbirlər haqqında” 23 may 2011-ci il tarixli Fərmanı və digər normativ hüquqi aktlarla

tənzimlənir. “Elektron Hökumət” – müasir informasiya texnologiyalarından istifadə etməklə dövlət qurumları tərəfindən Azərbaycan Respublikasının ərazisində yaşayan bütün vətəndaşlara, hüquqi və fiziki şəxslərə, xarici vətəndaşlara və vətəndaşlığı olmayan şəxslərə informasiya və e-xidmətlərin göstərilməsinə şərait yaradır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 14 mart 2018-ci il tarixli 1885 nömrəli “Elektron hökumətin inkişafı və rəqəmsal hökumətə keçid ilə bağlı

tədbirlər haqqında” Fərmanına əsasən Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyinin tabeliyində yaradılmış “Elektron Hökumətin İnkişafı Mərkəzi” publik hüquqi şəxsi bu sahədə görülən işlərin əlaqələndiricisi olaraq “Elektron Hökumət”in formalaşması üzrə digər dövlət orqanları ilə sıx əməkdaşlıq edir və müvafiq infrastrukturun yaradılması üzrə fəaliyyət həyata keçirir. Cənubi Qafqaz regionunda ilk olaraq Azərbaycan Respublikasının TIER III səviyyəli, ISO 20000 və ISO 27001 standartlarına uyğun Data Mərkəzi yaradılmışdır. Görülmüş işlərin davamı kimi, ölkədə “Elektron hökumət”in inkişafı, “rəqəmsal hökumət”ə keçidin təmin edilməsi, dövlət qurumlarının informasiya texnologiyalarının inkişafı, elektron xidmətlərin yaradılması və göstərilməsi üçün tələb olunan dövlət xərclərinin optimallaşdırılması, informasiya sistemlərinin fəaliyyətinin daha müasir standartlar əsasında keyfiyyətli, dayanıqlı və təhlükəsiz infrastrukturda təşkilinin təmin edilməsi, vətəndaşların bu imkanlardan sərbəst istifadəsi məqsədilə “bulud” texnologiyasının tətbiqi məqsədilə 3 iyun 2019-cu ildə “Hökumət buludu”nun (G-cloud) yaradılması və “bulud” xidmətlərinin göstərilməsi sahəsində tədbirlər haqqında Fərman imzalandı [7]. Bu Fərman Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli 1138 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında telekommunikasiya və informasiya texnologiyalarının inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi”nin Tədbirlər Planı”nın 2.4.5-ci yarımbəndinin icrası ilə birbaşa bağlıdır. Fərmanla “Hökumət buludu” (G-cloud) Konsepsiyası” təsdiq edilib. Bu texnologiyanın tətbiqi ilə dövlət informasiya sistemlərinin təhlükəsiz saxlanıldığı, dayanıqlı infrastrukturda mərkəzləşdirilmiş qaydada formalaşdırıldığı və aparıldığı, beynəlxalq standartlara cavab verən data mərkəzi isə hökumətin milli məlumat məkanıdır. “Hökumət buludu” dövlət idarəçiliyində İKT-dən, onun verdiyi üstünlüklərdən daha

səmərəli istifadə edilməsi, mövcud infrastrukturun idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi, bunun vasitəsilə təmin edilən xidmətlərin keyfiyyətinin və təhlükəsizliyinin artırılması baxımından önəmlidir. Son illər Azərbaycanda dövlət idarəçiliyinin rəqəmsallaşması sahəsində aparılan geniş miqyaslı islahatlar onu deməyə əsas verir ki, qəbul edilmiş normativ hüquqi aktlar, o cümlədən sözügedən Konsepsiya ilə “Elektron hökumət”in (eGov) inkişafına və “rəqəmsal hökumət”ə keçidə təkan veriləcək, dövlət xidmətlərinin yüksək keyfiyyət səviyyəsi təmin ediləcək, istifadəçi məmnuniyyəti artacaq, “açıq məlumatlar”a (Open Data) əsaslanan xidmətlər göstəriləcək, “Süni intellekt”ə (Artificial Intelligence) və robot texnologiyalarına əsaslanan innovativ həllər dəstəklənəcəkdir. Bütün bunlar əlbəttə ki, dövlət idarəçiliyində qabaqcıl və yüksək texnologiyaların tətbiqinə, informasiya sistemlərinin yaradılması və istifadəsi zamanı məsrəflərin qarşısının alınmasına və kadr ehtiyatına tələbatın optimallaşdırılmasına və kadrların ixtisas səviyyəsinin yüksəlməsinə töhfə verəcəkdir.

Bu sistemin tətbiqi vasitəsilə bütün dövlət qurumlarının elektron əlaqəsi təmin ediləcəkdir. Azərbaycanın brendi olan “ASAN xidmət” ilə digər dövlət qurumlarının qarşılıqlı fəaliyyətinin təmin olunması bunun bariz nümunəsidir. “ASAN xidmət” mərkəzləri dövlət orqanları tərəfindən göstərilən xidmətlərin vahid və əlaqələndirilmiş formada həyata keçirilməsini təmin edən qurumlardır. Bu xidmət mərkəzləri dövlət qulluqçularının fəaliyyətində əhaliyə münasibətdə vətəndaş məmnunluğunun təmin edilməsi istiqamətində yeni yanaşmanın formalaşdırılmasına, ölkədə dövlət qulluqçusu-vətəndaş münasibətlərinin keyfiyyətə yeni müstəviyə keçməsinə xidmət edir. Mərkəzlərin fəaliyyəti operativlik, şəffaflıq, nəzakətlik, məsuliyyət və rahatlıq prinsipləri əsasında qurulmuşdur. “ASAN xidmət” mərkəzlərinin yaradılmasında məqsəd vətəndaşların əlavə xərclərinin və vaxt itkisinin azalması,

Sxem 4. Mənbə: “Hökumət buludu” (G-cloud) Konsepsiyası. 3 iyun 2019-cu il.

vətəndaşlara münasibətdə etik qaydalara, nəzakətli davranışa əməl edilməsinə nail olunması, peşəkarlıq səviyyəsinin artırılması, dövlət strukturlarına etimadın daha da gücləndirilməsi, şəffaflığın artırılması, korrupsiyaya qarşı mübarizənin gücləndirilməsi, elektron xidmətlərdən daha geniş istifadə olunması və bu sahədə aparılan institusional islahatların səmərəliliyinin artırılması olmuşdur.

3 iyun 2020-ci ildə növbəti “ASAN Həyat” Mərkəzinin açılışında Prezident İlham Əliyev qeyd etmişdir ki, “biz qısa müddət ərzində “ASAN xidmət” mərkəzlərinin sayını 19-a çatdırdıq və bu proses davam etdirilir. Hazırda səkkiz mərkəzin tikintisi nəzərdə tutulur. “ASAN xidmət”in fəaliyyətə başladığı dövrdən indiyə qədər təxminən 38 milyon müraciət olmuşdur. “ASAN xidmət”in fəaliyyətini ən gözəl əks etdirən fakt odur ki, vətəndaşların bəyənmə dərəcəsi 99,4 faizdir. Demək olar ki, 100 faiz vətəndaşlarımız “ASAN xidmət” mərkəzlərindən məmnundurlar. Bu da təbiidir. Əslində bizim niyyətimiz də, istəyimiz də insanlar üçün çox gözəl, rahat və şəffaf xidmət

yaratmaqdır. Biz buna nail ola bildik” [9].

Ümumiyyətlə, Azərbaycanda “ASAN xidmət” mərkəzlərinin yaradılmasını ölkədə korrupsiyaya qarşı mübarizə sahəsində həyata keçirilən islahatların uğurlu nəticəsi kimi də dəyərləndirmək olar. Belə ki, ölkəmizdə son illər korrupsiyaya qarşı mübarizə sahəsində uğurlu nəticələr əldə edilmişdir. İlk öncə bu problemin aradan qaldırılması üçün hüquqi baza formalaşdırıldı, ölkə Prezidentinin imzası ilə müvafiq sərəncamlar, o cümlədən korrupsiyaya qarşı mübarizə və açıq hökumətin təşviqi sahəsində 6 strateji sənəd qəbul edildi [3;4;5]. 2004-cü ildə “Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında”, 2005-ci ildə “Vəzifəli şəxslər tərəfindən maliyyə xarakterli məlumatların təqdim edilməsi qaydaları”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunları qəbul edildi. Qeyd edək ki, bu problemin aradan qaldırılması sahəsində aparılan səmərəli tədbirlərin nəticəsidir ki, ölkəmiz Avropa Şurasının Korrupsiyaya qarşı Dövlətlər Qrupu (QREKO), Çirkli Pulların leqallaşdırılmasına qarşı Ekspertlər Komitəsinin (MONEYVAL)

və BMT-nin Korrupsiya əleyhinə Konvensiyasının müvafiq qiymətləndirmə mərhələlərini uğurla keçmişdir [6, s.26].

Ümumiyyətlə Azərbaycanda dövlət idarəçiliyinin rəqəmsal gələcəyi haqqında danışarkən onu da xüsusi vurğulamalıyıq ki, 16 iyun 2020-ci ildə Prezident İlham Əliyev “Microsoft” şirkətinin vitse-prezidenti və şirkətin digər nümayəndələri ilə keçirdiyi videokonfransda qeyd etdi ki, hazırda Azərbaycanda Rəqəmsal Transformasiya üzrə Hökumət Strategiyası üzərində işlər aparılır [15]. Bu, qlobal müstəvidə yeni risk mədəniyyətinin və blokçeyn texnologiyalarının formalaşdığı dövrdə dövlət idarəçiliyinin yeni metodlar əsasında fəaliyyət göstərməsi zərurətindən irəli gəlmişdir. Müasir dövrün ən qabarıq xüsusiyyətləri qloballaşma və informasiyalaşma ilə bağlıdır. Yeni texnologiyalar insan fəaliyyətinin ən vacib komponenti kimi qəbul olunur. “Elektron demokratiya”, “Kiberokratiya”, “Virtual icma”, “Elektron hökumət” və bu kimi yeniliklər həyatımızın ayrılmaz atributlarına çevrilmişdir. Cəmiyyətin informasiya texnologiyaları sahəsindəki inqilaba əsaslanan, bütün dünyaya yayılan yeni informasiya epoxasına keçidi sosial və iqtisadi strukturların dəyişməsinə də şərait yaradıb. Sərt iyerarxik sosial “ehramlar”, “şaqli” idarəçilik institutları çevik, “üfüqi” şəbəkələrlə əvəzlənir. Məhz sonuncuların vasitəsilə də hazırda idarəetmə və resurslar mübadiləsi prosesi təşkil olunur. Həyatın demək olar bütün sferaları – gündəlik həyatdan tutmuş milli dövlətlərin geosiyasetinədək bütün fəaliyyət sahələri qlobal şəbəkənin informasiya fəzasına transfer olunub. Dünyanı bürümüş Covid-19 infeksiyasının yaratdığı qlobal pandemiya şəraitində bir çox dövlətlər öz dövlət aparatının böyüməsi, dövlətin sosial, səhiyyə, nəqliyyat və digər sahələrinin zəif işləməsi, büdcə xərclərinin kəskin şişməsi, buradan irəli gələrək nəzarət imkanlarının məhdudlaşması və korrupsiya hallarının artması, bir sözlə mövcud sistemin ləng işləməsi və dövrün tələblərinə cavab verə bilməməsi kimi “simptomlarla” müşayiət olunan “bürokratik xəs-

təliyin” təcili, təxirəsalınmaz “müalicəsi” zərurəti ilə üz-üzə qaldılar. Bu isə dövlət sektorunda hibrid idarəetmə sisteminin tətbiqi imkanlarının araşdırılması məsələsini yenidən gündəmə gətirdi.

Dünya İqtisadi Forumunun təsisçisi Klaus Şvabın (Klaus Schwab) “Dördüncü sənaye inqilabı” kitabının giriş hissəsində qeyd edilir ki, “biz hələ yeni inqilabın inkişaf tempini və miqyasını tam dərk edə bilmirik. Milyardlarla insanın bir-birilə mobil cihazlarla bağlanması, inkişaf edən texnoloji kəşfləri, süni intellekt, robot texnologiyası, əşyaların interneti, kvant hesablamaları, biotexnologiyalar və enerji saxlanması kimi yeniliklər hələ başlanğıc mərhələsini yaşayırlar. Bütün bu yeniliklərin əsl gücünü onlar inkişaf edərək birləşib vahid bir qüvvə kimi çıxış edəndə görəəcəyik” [22]. Respublikamızda göstərilən sahədə fəaliyyətin təhlili deməyə əsas verir ki, Azərbaycan nəinki region ölkələri, hətta dünyanın bir çox inkişaf etmiş ölkələrindən də öncə bu istiqamətdə əsaslı işlər görmüşdür. Belə ki, dövlətin rəqəmsal idarəçiliyi istiqaməti üzrə hüquqi baza formalaşdırılmış, dövlət qurumları arasında elektron sənəd mübadiləsi tənzimlənmişdir. Ölkəmizin rəqəmsallaşdırılması, informasiya texnologiyalarının bütün sahələrdə tətbiq edilməsi artıq prioritetdir. Hazırda Azərbaycanda ağıllı şəhər “Smart City” layihəsi üzərində işlər aparılır. Növbəti mərhələdə isə “Smart Nation” – yəni, “Ağıllı ölkə” proqramı üzərində işlərə başlanacaq [16]. Qeyd olunanlarla yanaşı dövlət idarəçiliyində “Süni intellekt” (Artificial intelligence) kompüter proqramlarının tətbiqi yolları araşdırılır. Buna misal olaraq Azərbaycanda dünyanı bürümüş pandemiya ilə mübarizədə yeni üsulların tətbiqi göstərilə bilər. Belə ki, 19 iyun 2020-ci il tarixindən Nazirlər Kabineti yanında fəaliyyət göstərən Operativ Qərargahın Mobil Tətbiqi istifadəyə verilmişdir. “E-Təbib” mobil tətbiqi vasitəsilə insanlar ictimai yerlərdə olarkən ətrafdakıların potensial virus daşıyıcısı olub-olmaması barədə xəbərdar edilirlər. Təsədüfən infeksiyanın daşıyıcısı ilə əlaqəsi olanlara (əhalinin sıx

toplaşdığı yerlərdə, növbədə, mağazada və s.) bildiriş göndərilir və onlar laboratoriya testinə dəvət edilirlər [17]. Eyni zamanda ölkə Prezidenti İlham Əliyevin 08 iyul 2020-ci il tarixdə Qoşulmama Hərəkatının sədri statusunda üzv dövlətlər adından BMT Baş Assambleyasının COVID-19-a həsr olunmuş xüsusi sessiyasının çağırılması təşəbbüsü və Azərbaycanın 130-dan çox üzv dövlətinin dəstəklədiyi tədbirin keçirilməsi ilə əlaqədar texniki-logistik məsələlərin həllində öz töhfəsini verməyə hazır olması sadəliklərin göstəricisidir. Göründüyü kimi, artıq Azərbaycan rəqəmsal texnoloji imkanlarından istifadə edərək dünya miqyaslı təbirlər təşkil edir, nəinki dövlət idarəçiliyi və dövlət qulluğu sahəsində rəqəmsal transformasiya, hətta dünyanı narahat edən problemlərin həllində global səviyyədə ön plana çıxır. Bütün bunlar isə onu deməyə əsas verir ki, ölkəmiz dövlət idarəçiliyi sahəsində informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqində dünyanın inkişaf etmiş dövlətləri sırasında öz layiqli yerini tutur.

Yuxarıda qeyd olunanları ümumiləşdirirək dövlət idarəçiliyinin rəqəmsal gələcəyini, e-hökumət quruculuğunun strategiyasını, mərhələlərini, onun inkişaf etmiş ölkələrdəki fəaliyyətini təhlil edərək görürük ki, Elektron hökumətin inkişaf tarixinin qısa olmasına baxmayaraq, bu gün dövlət idarəetmə sistemində elektron qarşılıqlı əlaqə metodlarının tətbiqi və inkişafı inzibati islahatlar praktikasında ən aktual istiqamətlərdən biridir. Dövlətin rəqəmsal idarəçiliyi təkcə idarəetmənin səmərəliliyini artırmaq məqsədi ilə islahatlara perspektivli bir yanaşma kimi deyil, həm də yeni bir post-sənaye iqtisadiyyatı və informasiya cəmiyyətində dövlətlə cəmiyyət arasında münasibətlərin dəyişdirilməsi yolu kimi nəzərdən keçirilir. Dövlət idarəçiliyi sahəsində islahatlardakı global tendensiyalar ölkəmizdə həyata keçirilən inzibati islahatlarda öz əksini tapır. Həyata keçirilən islahatların məqsədləri isə icra hakimiyyəti sisteminin modernləşdirilməsi (o cümlədən İKT köməyi ilə), dövlət funksiyalarının optimallaşdırılması və idarəetmə pro-

seslərinin səmərəliliyinin artırılmasıdır. Azərbaycanda Elektron hökumət konsepsiyasının prinsiplərinin həyata keçirilməsi və dövlət idarəetmə sisteminin rəqəmsallaşması siyasi, hüquqi, iqtisadi, sosial, texnoloji, təşkilati xarakterli bir sıra maneələrin aradan qaldırılmasından, habelə tələbin xüsusiyyətlərini öyrənməyə əsaslanan effektiv strategiyanın hazırlanması və həyata keçirilməsindən də çox asılıdır. Zənnimizcə Elektron hökumət xidmətləri və əldə edilmiş inkişaf səviyyəsinin izlənməsi və aşağıdakı həllərin tətbiqi qarşıda duran problemlərin çözmündə yardımçı olardı:

– Uzun illərə hədəflənmiş dövlət idarəçiliyinin rəqəmsallaşması strategiyası qəbul olunmalıdır. Eyni zamanda dövlət qulluqçularının, habelə dövlət qulluğunun xüsusi növünə aid edilən qulluqçuların səmərəli fəaliyyətini təmin etmək üçün texnoloji infrastrukturunu təkmilləşdirmək lazımdır;

– Ömürboyu təhsil prosesində rəqəmsal texnoloji savadlanma proqramlarının distant tədrisi təşkil edilməli, dövlət strukturlarında icra və hesabatlılığın elektron imza vasitəsi ilə təsdiqi platforması tətbiq olunmalıdır;

– Məlumatların təhlükəsiz saxlanması, emalı və istifadə olunması üçün dövlət sirri və etik davranış qaydalarına uyğun dövlət qulluqçularının təlim proqramları təşkil edilməlidir;

– Müasir dövrdə istifadəçinin yerləşdiyi coğrafi məkandan asılı olmayaraq ölkənin bütün ərazisində təqdim olunan elektron xidmətlərdən istifadənin mümkünlüyü üçün dövlət xidmətlərinin mobil platformalara daşınması labüddür.

– Dövlət qurumlarının və yerli özünüidarəetmə orqanlarının işinin səmərəliliyinin artırılması və keyfiyyətin yüksəldilməsi məqsədilə istifadəçilərə dövlət qurumları tərəfindən təqdim olunan elektron xidmətlərin optimallaşdırılması və yerinə yetirilmə prosedurlarının sadələşdirilməsi vacibdir.

– Azərbaycan Respublikasında dövlət orqanlarında qulluq keçmə qaydalarını və şərtlərini, dövlət qulluqçusunun statusu ilə bağlı münasibətləri tənzimləyən 26 fəsil 147

maddədən ibarət olan “Dövlət qulluğu məcəlləsi” layihəsinə “Rəqəmsal inzibatchılıq”la bağlı bir fəslin və dövlət qulluqçularının vətəndaşa distant xidmət göstərməsi, hesabatlılığı,

məsuliyyəti, o cümlədən “fövqəladə vəziyyətlərdə idarəçilik” və bu fəaliyyətə görə müavinətlərə dair maddələrin də əlavə edilməsi məqsədə müvafiq olardı.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, “Hüquq” Yayın Evi, Bakı, 2020.
<http://www.e-qanun.az/framework/897>
2. “Azərbaycan Respublikasında dövlət qulluğunun inkişafına dair 2019–2025-ci illər üçün Strategiya”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı, Bakı şəhəri, 23 noyabr 2018-ci il, №739.
<http://www.e-qanun.az/framework/40748> Elektron resurs. Müraciət vaxtı: 19.06.2020
3. “Açıq Hökumətin təşviqinə dair 2012–2015-ci illər üçün Milli Fəaliyyət Planı”nın və “Korrupsiyaya qarşı mübarizəyə dair 2012–2015-ci illər üçün Milli Fəaliyyət Planı”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. Bakı şəhəri, 5 sentyabr 2012-ci il, № 2421. <http://www.e-qanun.az/framework/24193>. Elektron resurs: Müraciət vaxtı: 19.06.2020
4. “Açıq hökumətin təşviqinə dair 2016–2018-ci illər üçün Milli Fəaliyyət Planı”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. Bakı şəhəri, 27 aprel 2016-cı il. № 1993. <http://e-qanun.az/framework/32647> Elektron resurs: Müraciət vaxtı: 19.06.2020
5. “Açıq hökumətin təşviqinə dair 2020–2022-ci illər üçün Milli Fəaliyyət Planı”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. Bakı şəhəri, 27 fevral 2020-ci il. № 1859. <http://www.e-qanun.az/framework/44619> Elektron resurs: Müraciət vaxtı: 20.06.2020
6. "Dövlət qulluğu haqqında" qanun. Bakı şəhəri, 21 iyul 2000-ci il, № 926-IQ. <http://www.e-qanun.az/framework/4481> Elektron resurs. Müraciət vaxtı: 16.06.2020
7. “Dövlət qulluqçusunun etik davranış qaydaları haqqında” qanun. Bakı şəhəri, 31 may 2007-ci il № 352-IIIQ <http://www.e-qanun.az/framework/13685> Elektron resurs. Müraciət vaxtı: 16.06.2020
8. “Dövlət orqanlarında dövlət qulluqçularına ixtisas dərəcələrinin verilməsi qaydalarının təsdiq edilməsi haqqında” qanun. Bakı şəhəri, 3 sentyabr 2001-ci il. № 569. <http://www.e-qanun.az/framework/2717> Elektron resurs. Müraciət vaxtı: 17.06.2020
9. “Dövlət orqanlarında dövlət qulluqçusuna vəzifədə qulluq stajına görə əlavə haqqın müəyyənəlməsi qaydaları haqqında” qanun. Bakı şəhəri, 28 yanvar 2002-ci il, № 665. <http://www.e-qanun.az/framework/1076> Elektron resurs. Müraciət vaxtı: 17.06.2020
10. “İnzibati və yardımçı vəzifələrin Təsnifat Toplusunun təsdiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. Bakı şəhəri, 4 avqust 2003-cü il, №91. <http://www.e-qanun.az/framework/2238> Elektron resurs. Müraciət vaxtı: 18.06.2020
11. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının “Rəhbər Dövlət İdarəçiliyi Kadrlarının İxtisasının Artırılması İnstitutu”nun kadr hazırlığı üzrə hesabatı (2019-cu il üzrə). 16 səh.
12. World e-government leaders based on E-Government Development Index (EGDI) in 2018 (index rating) <https://www.statista.com/statistics/421580/egdi-e-government-development-index-ranking/> Elektron resurs: Müraciət vaxtı: 19.06.2020

13. “Hökumət buludu”nun (G-cloud) yaradılması və “bulud” xidmətlərinin göstərilməsi sahəsində tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 03 iyun 2019, <https://president.az/articles/33423> Müraciət vaxtı: 21.06.2020
14. Prezident İlham Əliyev Ağcabədidə ASAN Həyat Kompleksinin açılışındakı söylədiyi nitqdən. <https://asan.gov.az/az/media/news/ilham-eliyev-agcabedide-asan-heyat-kompleksinin-acilisinda-istirak-edib> Müraciət vaxtı: 21.06.2020
15. Prezident İlham Əliyevin “Microsoft” şirkətinin vitse-prezidenti və digər nümayəndələri ilə keçirdiyi videokonfrans zamanı söylədiyi çıxışından. 16 iyun 2020, <https://president.az/articles/39176> Müraciət vaxtı: 21.06.2020
16. Prezident İlham Əliyevin 3 sayılı DOST mərkəzinin açılışındakı söylədiyi çıxışından. <http://sosial.gov.az/3446> Müraciət vaxtı: 21.06.2020
17. Nazirlər Kabineti yanında Operativ Qərargahın Koronavirus info saytı <https://koronavirusinfo.az/az/page/haqqimizda/e-tebib-mobil-tetbiqini-yukleyin> Müraciət vaxtı: 21.06.2020
18. Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritələrinin təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. 6 dekabr 2016-cı il, № 1138. <http://www.e-qanun.az/framework/34254> <https://ru.president.az/articles/21953>
19. A stronger and more secure digital Denmark. The Digital strategy 2016 – 2020. Denmark, May, 2016. https://digst.dk/media/16165/ds_singlepage_uk_web.pdf <https://www.sundhed.dk/borger/service/om-sundheddk/ehealth-in-denmark/>
20. Доклад Всемирного банка «Конкуренция в цифровую эпоху: Стратегические вызовы для Российской Федерации» <http://documents.worldbank.org/curated/en/848071539115489168/pdf/AUS0000158-RUSSIAN-WP-REVISED-P160805-PUBLIC-Disclosed-10-15-2018.pdf>
21. Korea e-Government Master Plan 2020 [Electronic resource]: National Information Society Agency [//https://www.nia.or.kr/common/board/Download.do?bcIdx=19053&cbIdx=37989&fileNo=1](https://www.nia.or.kr/common/board/Download.do?bcIdx=19053&cbIdx=37989&fileNo=1)
22. Dördüncü sənaye inqilabı. Klaus Şvab. (Azərbaycan dilinə tərcümə). Bakı: “İqtisad Universiteti” nəşriyyatı, 2020, 200 s.
23. Rəhimli R. “Rəqəmsal texnologiyalar dövründə dövlət qulluğunun inkişaf dinamikası” Azərbaycan qəzeti, 23.06.2020. <http://www.azerbaijan-news.az/view-191797/reqemsal-texnologiyalar-dovrunde-dovlet-qullugunun-inkisaf-dinamikasi>
24. GROUP OF STATES AGAINST CORRUPTION (GRECO) Anti-corruption trends, challenges and good practices in Europe & the United States of America <https://rm.coe.int/19th-general-activity-report-2018-group-of-states-against-corruption-g/1680951d14>, <https://rm.coe.int/090000168094f9b0> Elektron resurs: Müraciət vaxtı: 20.06.2020
25. Proposed Guidelines for Collecting and Interpreting Technological Innovation Data: Oslo Manual. Paris: OECD, Eurostat, 1997. <https://www.oecd.org/science/inno/2367614.pdf>
26. Шумпетер Й.А. История экономического анализа /пер. с англ. под ред. В.С. Автономова, в 3-х т. Т. 1. – 552 с., Т. 2. – 504 с., Т. 3. – 688 с. СПб.: Экономическая школа, 2001 г.
27. EDUNIVERSAL BEST MASTERS RANKING 2019 <https://www.best-masters.com/master-at-institute-of-business-studies-the-russian-presidential-academy-o>